

Dersaâdet ve Bilâd-ı Şâm'da Asırlarca Etkin Bir Şeyh Ailesi Kurucusu: Atinalı Celâl Ali Dede ve İlişkiler Ağı

Ayşegül Mete*

*The Founder of a Shaykh Family Active in Istanbul and Bilad al-Sham for Centuries:
Jalal Ali Dede of Athens and His Network*

Abstract ■ The famous Mawlawi historian Sakib Dede points out in his distinguished work that Jalal Ali Dede (d. 1110/1699), the shaykh of the Tripoli Mawlawi Lodge, had a very rare occurrence in the history of Mawlawiyya in that three of his sons had the rank of being shaykh conferred on them (*shaykhhood*). Despite this feature of his, Jalal Ali Dede has not been subject of any academic study. Therefore, the aim of this article, by clarifying his life that started in Athens and ended in Tripoli, is to reveal his social and intellectual network. By focusing on his lineage connections under the title of “internal network”, one more son and many descendants of Jalal Ali Dede have been determined with the help of archival documents. Thus, it has been revealed that Jalal Ali Dede was the founder of a great Shaykh family, with his descendants rising to the *shaykhhood* in various Mawlawi Lodges in different locations. Besides nearly two centuries of influence in Istanbul Mawlawi Lodges, this study revealed for the first time that the family members took part in the *mashikhat maqams* of the Tripoli Mawlawi Lodge from the 17th century to the end of the 20th century. Furthermore, the study endeavors to determine the scholars and politicians with whom Jalal Ali Dede was in contact and became friends in Konya, al-Quds, Cairo, Istanbul, and Tripoli. All findings about the network are presented in the sociogram.

Keywords: Sufism, Family History, Mawlawiyya, Tripoli Mawlawi Lodge, Istanbul Mawlawi Lodges, Jalal Ali Dede.

* Sakarya Üniversitesi.

Giriş

Günümüz tasavvuf araştırmalarında ilgi bekleyen konulardan biri aile tarihi çalışmalarıdır. Asırları aşan ve tasavvuf tarihine tesir eden şeyh aileleri olmasına rağmen henüz yeterli düzeyde çalışmaların yapılmadığı dikkat çekmektedir. Misâlen şu ana kadar İstanbul Mevlevî şeyh ailelerini konu edinen tek yayın olarak Ekrem Işın'ın çalışmasının öne çıkması, bu sahada ne derece yol alınması gerektiğine ilişkin fikir vermektedir. Maamafih Mevlevîlik tarihi açısından mevcut bu tek yayın da hatalarla maluldür. Daha açık bir ifadeyle söz konusu çalışmada “Musa Safi Dede Ailesi” ve “Ahmed Dede Ailesi” olarak iki farklı aileden bahsedilmekte; Kasımpaşa-Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Safi Mûsâ Dede (ö. 1157/1744) ile Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhi Trablusî Ahmed Dede (ö. 1185/1771) ayrı ayrı aile kurucuları olarak takdim edilmektedir.¹ Ancak literatür derinlemesine incelendiğinde iki farklı ailenin kurucusu olarak sunulan bu isimlerin arasında aslında bir kan bağının bulunduğu ve kökenlerinin Celâl Ali Dede Efendi’de bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Işın'ın sunduğu bilgilerin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

Işın'ın çalışmasındaki sözünü ettiğimiz bu hatalar, Mete'nin hazırladığı İstanbul Mevlevîliği'ni konu edinen doktora tezinde büyük ölçüde tashih edilmiş ve Celâl Ali Dede Ailesi'nin İstanbul Mevlevihaneleri meşihat makamındaki etkileri ve aktifliklerine ilişkin yeni bilgiler sunulmuştur.² Doğrusu Mete, bu tezinde Celâl Ali Dede Ailesi haricinde Nevâlizâdeler, Peçevizâde gibi İstanbul Mevlevî meşâyihıyla irtibatlı daha önce dile getirilmeyen ve birkaç asır hayatiyetini devam ettiren aileler tespit etmiştir³ ki bu haliyle Işın'ın çalışmasının çok ötesine geçmiştir. Bununla birlikte tezin kapsamının İstanbul'la sınırlı olması Celâl Ali Dede Ailesi'nin İstanbul harici özellikle de Trablusşam Mevlevihanesi meşihatindeki etki düzeyine inmesini engellemiş görünmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu doktora tezi doğrudan Celâl Ali Dede'yi konu edinmeyip oğlu Safi Musa Dede vesilesiyle Celâl Ali Dede'den söz etmiş; bütüncül bir biçimde onun ilişkiler ağının tespitine

1 Ekrem Işın, “İstanbul’da Mevlevîlik: Bir İmparatorluk Tarikatı Üzerine Toplumsal Tarih Notları”, *Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı: İstanbul’da Mevlevîlik* (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Vakfı, 2007), s. 28. Müteakip yayınlar da Işın'ın çalışmasına dayanarak bu ailelerden söz etmektedir. Misâlen bkz. Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)* (İstanbul: İnsan, 2003), s. 319-332.

2 Ayşegül Mete, “XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği” (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, 2019, s. 115-116, 136-138, 316-321.

3 Mete, “XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği”, s. 321-334.

yoğunlaşmamıştır. Bu itibarla Celâl Ali Dede'nin hayatı ve özellikle ailesinin hem meşihat makamında etkin oldukları mevlevihane sayısıyla birlikte bulundukları mekân hem de zamansal açıdan süreklilikleri ortaya konulmalıdır.

Dolayısıyla bu makalenin amacı, geniş bir coğrafyaya yayılan nüfuzlu bir şeyh ailesinin kurucusu olarak Atinalı Celâl Ali Dede'nin entelektüel ve sosyal kimliğini ortaya koymaktır. Celâl Ali Dede'nin Atina'dan Trablusşam'a uzanan hayat serencamını tarihsel açıdan daha net sunmaya çalışan bu makalede onun hem nesep ilişkileri hem de seyfiye ve ilmiye sınıfıyla olan irtibatları gün yüzüne çıkarılmaktadır. Nesep ilişkilerinin belirginleştirilmesiyle Celâl Ali Dede'nin, muhtelif mevlevihanelerin meşihat makamında görev yapan ahfadıyla geniş bir coğrafyada konumlanan, uzun zamanlı bir şeyh ailesinin kurucusu olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Trablusşam Mevlevihanesi'nin meşihat makamında asırlarca görev yapan postnişinlerin Celâl Ali Dede'nin soyundan geldiği ilk kez bu makaleyle ortaya konulmuştur. Hatta halen özellikle Lübnan'da Celâl Ali Dede'nin soyundan gelip bilim ve siyaset sahasında öne çıkan pozisyonlarda yer alan kişiler bulunmakla birlikte bu kişiler makalenin kapsamı dışındadır. Zira makalenin kapsamı mevlevihanelerin aktif oldukları zaman dilimiyle ve dolayısıyla meşihat makamında görev yapan aile üyeleriyle sınırlı tutulmuştur. Bu açıdan makale Trablusşam Mevlevihanesi'yle ilgili yeni bilgiler ortaya koymasının yanı sıra yukarıda ifade ettiğimiz mekansal ve zamansal tesirleriyle büyük bir meşihat ailesinin kurucusunu sunması bakımından özgündür. Diğer taraftan bu önemli şeyh ailesini oluşturan fertlerin bilim ve sanata katkılarını ortaya çıkaracak ayrı bir çalışma gereklidir. Makalenin kapsamını aşacak olması itibarıyla söz konusu katkılara değinilememiştir.

Celâl Ali Dede'nin hayatıyla ilgili temel bilgiye oğlu Safî Musa Dede'nin *Ta'ribu Şâhidi*'sinden ve kendisiyle İstanbul'da görüşen Mustafa Sâkîb Dede'nin *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* eserinden ulaşılmaktadır. Safî Musa Dede'nin *Ta'rib-i Şâhidi*'si, ilk elden bilgiler sunması bakımından ayrıcalıklı olmakla birlikte özet niteliğindedir. Sâkîb Dede'nin verdiği bilgiler ise her ne kadar sene bazlı bir veri sunmasa da Celâl Ali Dede'nin hayatını daha net ve geniş düzeyde ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Keza Mevlevîlik tarihi açısından önemli olan Esrar Dede'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'si, Sahih Ahmed Dede'nin *Mecmu'atü't-tevârihi'l-Mevleviyye*'si, Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Abdülbâkî Nâsır Dede ve Galata Mevlevihanesi Ruhî Dede'nin *Defter-i Dervîşân* eserleri ve silsilenameler makalenin diğer temel kaynakları arasındadır. Bunların dışında Celâl Ali Dede'nin özellikle Trablusşam'daki icraatları ve kısmen de olsa

ilişkiler ağı Trablusşam Mahkemesi Şeriiye Sicilleri ve Osmanlı Arşivi'nden tespit edilebilmektedir.

Bütün bu kaynaklar ışığında 17. asırdan 21. yüzyıla kadar süregelen bir ailenin kurucusu olarak Celâl Ali Dede'nin hayatı ve kişiliğini ortaya koymak gerekmektedir.

1. Celâl Ali Dede'nin Atina'dan Trablusşam'a Uzanan Serüveni

<i>Pes ondan sonra bil merhûm vâlid</i>	<i>Celâlî Mevlevî ol pîr-i mâcid</i>
<i>Onun kadri gibi ismi Alî idi</i>	<i>Târik-i Mevlevî'nin ekmeli idi</i>
<i>Celâletden lakab ona Celâlî</i>	<i>Cihânı eyledi sıırtıyla mâlî</i>
<i>Onun milâdî şehr-i Atınadır</i>	<i>Ona dâru'l-hikem dense revâdir⁴</i>

Oğlu Safi Musa Dede'nin *Ta'ribu Şâhidî* girizgâhında yer verdiği bu beyitler, Celâl Ali Dede'nin Mevlevilikte kemal sahibi olduğunun ve namının çokça duyulduğunun yanı sıra celâletinden; azamet ve vakarından ötürü kendisine Celâlî lakabının verildiğini belirtmektedir.⁵ Onun lakabı, Sahih Ahmed Dede'nin *Mecmu'ası*'nda da "Celâlî" olarak geçmektedir.⁶ Ancak silsilenamelerin⁷ yanı sıra Mustafa Sâkib Dede,⁸ Esrâr Dede,⁹ Mehmed Ziya Efendi¹⁰ ve Hüseyin Vassaf¹¹ gibi müellifler eserlerinde onu hep "Celâl" lakabıyla anmaktadırlar. Dolayısıyla bu çalışmada Ali Dede için çoğunluğun kullanımı esas alınarak Celâl lakabı tercih edilmiştir.

4 Safi Musa Dede, *Ta'ribu Şâhidî* (Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 1981), vr. 2^a.

5 Mustafa Sâkib Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, c. II (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1866), s. 174.

6 Sahih Ahmed Dede, *Mecmuatü't-tevârihi'l-Mevleviyye: Mevlevilerin Tarihi*, haz. Cem Zorlu (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), s. 315, 316.

7 *Silsilenâme* (Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi, 9), vr. 2^b; Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi, *Mecelletü'n-nisâb* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2000), vr. 437^b, 469^a.

8 Sâkib Dede, *Sefîne*, c. II, s. 173.

9 Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), s. 175.

10 İhtifalci Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevihanesi*, haz. Murat Karavelioğlu (İstanbul: Ataç, 2005), s. 115.

11 Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. V, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2006), s. 236.

makamını tevcih ettiğini belirtmemiştir. Haddizatında Sâkıb Dede'nin genel olarak Celâl Ali Dede'nin hayatını aktarırken net bir tarih vermediği gözlenir. Öte taraftan Sahih Ahmed Dede'nin *Mecmua*'sına bakıldığında ise o, Celâl Ali Dede'nin 1060/1649 yılında Atina'dan Konya'ya geldiğini ve Pîr Hüseyin Çelebi'den inabe alarak müridi olduğunu haber verir.¹⁴ Dolayısıyla elimizde tarihe ilişkin tek kayıt 1060/1649 yılıdır. Celâl Ali Dede'nin ne kadar süre Konya'da kaldığını belirlemede Derviş Çelebi vakasının tarihi ışıktır tutabilir. Zira Celâl Ali Dede bu vakadan sonra Karaman'a geçmiştir ancak kaynaklarda söz konusu vakanın tarihi de verilmemektedir. Hem Sâkıb Dede hem Esrâr Dede, Derviş Çelebi'nin Çelebilik Makamına geçmek için onay almak üzere İstanbul'a gittiğini ancak isteğinin kabul görülmemesi sebebiyle uzun bir müddet Galata Mevlevihanesi'nde misafir olarak kaldığını belirtirler. Daha sonra yaptığından pişmanlık duyması ve Hz. Mevlâna neslinden gelmesinin de etkisiyle Derviş Çelebi'nin Galata Mevlevihanesi meşihatine yönlendirildiğini eklerler.¹⁵ Ünver'in verdiği Galata Mevlevihanesi meşihat listesine göre¹⁶ Derviş Çelebi'nin, Arzî Mehmed Dede'nin 1075/1664 yılındaki vefatı sonrası Galata postuna oturduğu dikkate alındığında bu vakanın 1070'li yıllarda yaşandığı düşünülebilir. Buna göre Celâl Ali Dede'nin 1070'li yıllarda Karaman'a geçtiği söylenebilir. Diğer taraftan Pîr Hüseyin Çelebi'nin vefatının 1077/1666 olduğu dikkate alındığında Celâl Ali Dede'nin bu tarihten önce hilafet alarak Trablusşam Mevlevihanesi'ne şeyh olması gerekir. Bu durumda eldeki verilerle net olarak söylenebilecek husus Celâl Ali Dede'nin 1077/1666 yılında Trablusşam Mevlevihanesi meşihat makamında bulunduğudur.

Celâl Ali Dede'nin ne kadar süre Trablusşam Mevlevihanesi meşihat makamında bulunduğu sorusunu cevaplamak üzere kaynaklara bakıldığında *Sefîne*'de "tâc-ı ibtihâc-ı hilâfet-i Hangâh-ı Trablus ile mükerrerem olub ilâ âhiri'l-ömr ol buk'a-i mübâreke de alâ ahseni's-sülûk ihvân u hullânla behremend-i safâ-yı vakt..."¹⁷ kaydının geçtiği görülür. Bu kayıt Celâl Ali Dede'nin ömrünün sonuna dek Trablusşam Mevlevihanesi meşihatinde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Oğlu Safî Musa Dede'nin *Ta'ribu Şâhidî* girizgâhındaki beyitleri de bu bilgiyi teyit etmektedir.¹⁸ Dolayısıyla Celâl Ali Dede, vefatı olan 1110/1699 tarihine kadar Trablusşam Mevlevihanesi şeyhliğini icra etmiştir.

14 Sahih Ahmed Dede, *Mecmua*, s. 310.

15 Sâkıb Dede, *Sefîne*, c. I, s. 175; Esrar Dede, *Tezkire*, s. 121.

16 İsmail Ünver, "Galata Mevlevî-hânesi Şeyhleri", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, 14 (1994), s. 212-215.

17 Sâkıb Dede, *Sefîne*, c. II, s. 174.

18 Musa Dede, *Ta'ribu Şâhidî*, vr. 2^a-2^b.

Celâl Ali Dede'nin en azından 1077/1666 yılından 1110/1699 tarihine kadar Trablusşam Mevlevihanesi meşihat makamında bulunduğu bir gerçekse de daha önce Trablusşam Mevlevihanesi'yle alakalı olarak de Jong tarafından yapılan çalışmada buna değinilmemiş hatta aksi ifadelere yer verilmiştir. De Jong ilgili çalışmasında, Abdülcélîl es-Süneynî et-Trablusî (ö. 1102/1690) ve İsmail Dede'yi (ö. 1106/1695) Trablusşam Mevlevihanesi şeyhleri olarak sunmuştur.¹⁹ De Jong'un referans gösterdiği kaynaklar incelendiğinde, söz konusu kaynakların Hanefî fakihî Abdülcélîl es-Süneynî'yi Mevlevî şeyhi olarak sunmadığı görülmektedir.²⁰ Bunun yanı sıra de Jong'un, İsmail Dede'nin Mevlevî şeyhi olduğunu öne sürerken atıfta bulunduğu arşiv vesikası incelendiğinde, İsmail Dede gibi bir ismin belgede geçmediği bilakis "Şeyh Ali Dede" isminin yer aldığı görülmektedir. 13 Zilkade 1099/ 9 Eylül 1688 tarihli söz konusu arşiv belgesinde "Trablusşam Mevlevihanesi şeyhi ... kudvetu's-sulehâî's-sâlikîn, 'umdetu'l-etkiyâî'l-vâsılîn Mevlâna Şeyh Ali zîde salâhuhu ve zîde takvâhu..." ifadeleriyle sitayişle anılan Celâl Ali Dede'ye Trablusşam mukataasından günlük 40 akçe vazife tevcih edildiği ve 14 Zilkâde 1099/ 10 Eylül 1688'den itibaren bu vazifeye devam edeceği belirtilmektedir.²¹ Celâl Ali Dede'nin bu vazife mutasarrıflığının uzun seneler devam ettiği 13 Receb 1103 / 31 Mart 1692 tarihinde Kadı Mustafa tarafından yazılan hüccet²² ve 1106/1694 tarihli beratlardan²³ anlaşılmaktadır. Celâl Ali Dede'nin vazifesine ilişkin bilgi veren söz konusu arşiv kayıtları onun hem o yıllarda Trablusşam Mevlevihanesi meşihat makamında bulunduğunu bir başka açıdan onaylayarak daha önceki çalışmalardaki yanlışlıklarını tasahhüs etmekte hem de meşihat müddetinin kısa süreli olmadığını göstermektedir.

Celâl Ali Dede'nin bu vazifeleri dışında Trablusşam Mahkemesi Şeriyye Sicilleri'ne yansıyan bir görevi daha bulunmaktadır. Buna göre Celâl Ali Dede, Üveysiyye Camii civarındaki Trablusşam eski valisi Ahmed Paşa'nın türbesinde, vakıf gereği 1078/1667 yılı Receb ayı itibarıyla her sabah namazı sonrası Kur'ân-ı Kerîm'den bir cüz okumakla görevlendirilmiştir.²⁴

19 Frederick de Jong, "The Takiya of Mawlawiyya in Tripolis", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, 14 (1994), s. 94. De Jong'u referans gösteren çalışmalarda bu bilgi tekrar edilmiştir. Bkz. Sezai Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı* (İstanbul: Vefa, 2007), s. 321.

20 Abdullah Habîb Nevfel, *Terâcim 'ulemâi Trablus ve udebâiha* (Trablus: Matbaatu Hadâra, 1929), s. 31.

21 BOA, Cevdet-Evkâf (C.EV.), 336-17098.

22 BOA, İbnü'l-Emin Maliye (İE.ML.), 35-3424.

23 BOA, C.EV., 336-17098; BOA, İE.ML., 35-3424.

24 Celâl Ali Dede bu belgede "el-hattâb fahru's-sulehâ Şeyh Ali b. el-merhûm Şeyh Mehmed" ismiyle geçmektedir. Bkz. Nehdî Subhî Humusî, *Târîhu Trablus* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), s. 237-238.

Yine Trablusşam Mahkemesi Şeriyye Sicillerine yansıyan 1078/1667 yılına ait başka bir kayıttan Celâl Ali Dede'nin Anber b. Abdullah isimli Fas-Tanca asıllı siyahî bir köleyi azat ettiği anlaşılmaktadır. 3 Rebûlevvel/ 23 Ağustos tarihli bu kayıtta Celâl Ali Efendi'nin Allah rızası için ve Hz. Peygamber Efendimizin "Kim Müslüman bir köleyi azat ederse Allah Teala onun her uzvuna karşılık azat edenin bir uzvunu cehennem ateşinden korur"²⁵ hadîs-i şerifindeki müjdeye nail olmak arzusuyla kölesini azat ettiği kaydedilmektedir.²⁶ Tüm bu kayıtlar Celâl Ali Dede'nin hem Trablusşam Mevlevihanesi şeyhliği esnasındaki hayatına ilişkin veri sunmakta hem de o tarihlerde meşihat makamında kendisinin bulunduğunu diğer bir açıdan onaylamaktadır.

Celâl Ali Dede buradaki şeyhliği esnasında bazı seyahatler gerçekleştirmiştir. Kahire, İstanbul, Kudüs kayda geçen seyahatleri arasındadır ki ilişkiler ağı başlığı altında bunlara ayrıntılı olarak değinilecektir. Celâl Ali Dede, son İstanbul seyahati dönüş güzergâhında uğradığı tekkelerde söylediği cümlelerle vefatının yaklaştığını ima etmiş, çelebiler ve dervişlerle vedalaşarak Trablusşam'a doğru yol almıştır. Bu süreçte onun Kudüs'ü de ziyaret ederek burada on gün kadar kaldığı kaydedilir. Nihayet Trablusşam Mevlevihanesi'ne vardığında sahip olduğu tüm mal varlığını etrafına dağıttığı ve bir süre sonra da irtihal ettiği belirtilir. "Sâha-i hankâhda medfen-i meşâyih-i güzeste olan mevki-i revh u reyhânda âsûde-i sâye-i Tûbâ-yı Rıdvân olmuştur"²⁷ diyen Sâkib Dede, Celâl Ali Dede'nin kabrinin Trablusşam Mevlevihanesi'nin haziresindeki meşâyih'in yanında olduğunu haber verir.

Celâl Ali Dede'nin Atina'da başlayıp Trablusşam'da nihayet bulan hayatını tarihsel açıdan netleştirerek sunduktan sonra onun ilişkiler ağını oluşturan temel unsurların ne olduğu sorusunun cevaplanması gerekmektedir.

2. Celâl Ali Dede'nin İlişkiler Ağı

Muhtelif şehirlerde bulunması, Konya Mevlâna Dergâhında çile çıkarması, meşihat vazifesi görmesi ve geniş bir aile kurması itibarıyla Celâl Ali Dede'nin çok yönlü ilişkiler ağına sahip bir şahsiyet olduğunu tahmin etmek güç değildir. Daha açık bir ifadeyle onun Atina, Konya, Trablusşam, Kahire, İstanbul ve Kudüs gibi farklı

²⁵ Buhârî, Keffârât 6; Müslim, İtk 22-23.

²⁶ Mahkeme kayıtlarında genel olarak Celâl Ali Dede'nin "Dede Efendi" yerine sadece "Efendi" unvanıyla geçtiği görülmektedir. Burada ise "Fahru'l-efâdil ve'l-meşâyih-i'l-muhteremîn Mevlâna Ali Efendi şeyhu't-tekiyyeti biTrablusşam zîde fazluhu" ibaresi vardır. Trablusşam Mahkemesi Şeriyye Sicilleri 1/57.

²⁷ Sâkib Dede, *Sefîne*, c. II, s. 175.

şehirlerde bulunması, ilişkiler ağının geniş bir coğrafyaya uzanmasını sağlamıştır. Öte taraftan onun Konya Mevlâna Dergâhında çilekeş ve hücrenişin olması ilişkiler ağının genişlemesine katkı sunmuştur. Zira burası Hz. Mevlâna'nın türbesini ihtiva etmesi ve dünya mevlevihanelerinin merkez tekkesi olması nedeniyle Mevlevîlerin sıkça ziyaret edip toplandıkları bir mekandır. Bunun yanı sıra seyyahların cennetten bir köşe tasvirleriyle methettikleri Trablusşam Mevlevihanesi'nin şeyhliği görevini ifa etmesi ve en önemlisi asırları aşan bir aile kurucusu olması onun ilişkiler ağının hem çok yönlülüğüne hem de yoğunluğuna imkân veren hususlardır. Biz onun ilişkiler ağını dış ve iç ilişkiler olarak ikiye ayırıp ilkinin alimler ve bürokratlarla olan irtibatları, ikincisini ise soy ilişkileri bağlamında ortaya koymaya gayret edeceğiz.

2.1. Dış İlişkileri

Celâl Ali Dede'nin Atina'da dinî ilimlerle iştigal ettiği belirtilse de²⁸ bu ilimleri hangi üstatlardan tahsil ettiğine ilişkin bir detay verilmemektedir. Hayatının ikinci önemli durağı olan Konya'da ise öne çıkan isim Pîr Hüseyin Çelebi'dir. Pîr Hüseyin Çelebi, Konya Mevlâna Âsitanesi'nin 18. Postnişini olup 1642-1666 yılları arasında vazife ifa etmiştir. Çelebilik unvanından da anlaşılacağı üzere Hz. Mevlâna'nın neslinden olup zükûr çelebisidir.²⁹ Yukarıda da değindiğimiz üzere Celâl Ali Dede, Pîr Hüseyin Çelebi'nin hem halifesidir hem de onun tevcihiyle Trablusşam Mevlevihanesi postnişini olmuştur. Bu durum onun, Celâl Ali Dede'nin hayat serencamındaki edindiği yeri göstermesi bakımından önemlidir.

Celâl Ali Dede'nin Konya Mevlâna Dergâhında bulunduğu süreçte Pîr Hüseyin Çelebi dışında birçok meşâyih ve dervişle irtibatlı olduğu tahmin edilebilir. Buna rağmen genel olarak ilgili kaynaklarda Celâl Ali Dede'nin irtibatlarına ilişkin net bir değini bulunmamaktadır. Mekân belirtmeksizin onunla irtibatlı olarak sunulan tek derviş ismi ise Gavsî Ahmed Dede'dir (ö. 1109/1697). Sâkıb Dede, Gavsî Ahmed Dede'yi Celâl Ali Dede'nin "refik-i şefik-i dîrîneleri" ibaresiyle tavsif etmektedir. Buna göre Gavsî Ahmed Dede, Celâl Ali Dede'nin kadim dostudur ve bu dostluk onun Galata Mevlevihanesi'ndeki sohbetlerine kadar yansımaktadır.

28 Sâkıb Dede, *Sefîne*, c. II, s. 173. Celâl Ali Dede'nin özellikle edebiyat ve dil ilimlerinde iyi talim alarak derinleştiği; meşihat makamına yükselen evlâtlarının el-sine-i selâsenin in-celiklerini kendisinden öğrendikleri hem Sâkıb Dede'nin anekdotlarından hem de Esrâr Dede'nin kayıtlarından anlaşılmaktadır (*Sefîne*, c. II, s. 174; Esrâr Dede, *Tezkire*, s. 175) Elbette bu sahada derinlik kazanmasının Konya Mevlâna Dergâhı'nda bulunduğu süre zarfındaki talim ve terbiyesinin de etkili olduğu gözden ırak tutulmamalıdır.

29 Zükûr çelebisi, soyu baba tarafından Hz. Mevlâna'ya ulaşan çelebilere verilen isimdir.

Daha açık bir ifadeyle o sohbetlerinde, ileride sözünü edeceğimiz üzere, Celâl Ali Dede'nin yaşadığı bir gemi faciasından tevekkül ve teslimiyetle nasıl sağ salim kurtulduğu hususuna sıkça yer vermiştir. Sâkıb Dede kendisi de bir Galata Mevlevihanesi sakini olarak şükran-ı nimet kabilinden anlatılan bu hadisenin o zamanki dervişler arasında biline geldiğini belirtmektedir.³⁰

Celâl Ali Dede ile Gavsî Ahmed Dede arasındaki bu kadim dostluğun nereye dayandığını tespit etmek amacıyla Gavsî Ahmed Dede'nin hayatına bakıldığında³¹ onun bulunduğu şehirler arasında İstanbul, Bursa ve Konya'nın öne çıktığı görülür. Bu şehirlerden Konya'da Mevlâna Âsitanesi'nde on altı sene hizmet ettiği hesaba katıldığında³² Celâl Ali Dede'yle burada dostluk inşa etmiş oldukları tahmin edilebilir. Nitekim Gavsî Ahmed Dede'nin, Konya Mevlâna Dergâhı akabinde geçtiği İstanbul Galata Mevlevihanesi'nde Arzî Mehmed Dede'den istifade ettiği belirtilir. Arzî Mehmed Dede'nin vefatının 1075/1664 olduğu dikkate alındığında onun İstanbul'a dönüşü bu tarihten önce olmalıdır. Söz konusu tarihler, bir önceki başlıkta belirttiğimiz üzere, Celâl Ali Dede'nin Konya Mevlâna Dergâhı'nda bulunduğu vakte tekabül etmektedir.

Konya sonrasında ikamet ettiği şehir olan Karaman'da ise o tarihlerde Karaman Mevlevihanesi meşihat makamında kimin bulunduğu bilinmediğinden Celâl Ali Dede'nin ilişki kurduğu şahsiyetleri tahmin etmek güçtür. Bununla birlikte Karaman Mevlevihanesi akabindeki durağı olan Trablusşam Mevlevihanesi'ndeki meşihati süresince irtibat halinde olduklarına ilişkin bilgiye arşiv kayıtları vesileyle kısmen de olsa ulaşılabilmektedir. Öncelikle Celâl Ali Dede'nin Trablusşam Mevlevihanesi'ni ulemanın, üdebanın ve idarecilerin bir buluşma mekânı haline getirdiğini ve burada sohbetlerine alimlerin, eşrafın ve bürokratların katıldığını belirtmeliyiz. Sâkıb Dede, *Sefîne*'inde bu hususa birkaç defa dikkat çekerek sohbetlerinden bazı anekdotlar aktarmakla³³ birlikte meclisindeki kişilere dair net bir isim vermemektedir. Ancak Osmanlı Arşivi'ndeki Celâl Ali Dede'nin vazifelerine ilişkin kayıtlar, onun irtibatlı oldukları kişiler hakkında fikir vermektedir. Meselâ 13 Receb 1103 / 31 Mart 1692 tarihinde Kadı Mustafa Efendi tarafından yazılan hüccette Trablusşam hazinesi malından günlük 40 akçe vazifeye mutasarrıf

30 Sâkıb Dede, *Sefîne*, c. II, s. 175.

31 Hayatı için bkz. Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'ül-fuzalâ*, c. III, haz. Ramazan Ekinci (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı, 2018), s. 2211-12; Esrar Dede, *Tezkire*, s. 234.

32 Murat Karavelioğlu, "Gavsî Ahmed Dede", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, ts. (Erişim 22 Temmuz 2023).

33 Sâkıb Dede, *Sefîne*, c. II, s. 174.

olan Celâl Ali Dede'nin 1102'den 1103'e kadar (1691-1692) bir yıllık gelirini Vezir Mustafa Paşa elinden bütünüyle aldığı belirtilmektedir.³⁴ Burada ismi geçen Kadı Mustafa Efendi, 1103/1692'de Kerpiçizâde Mehmed Efendi'nin yerine Trablusşam'a kadı olarak atanan Çavuşzâde Mustafa Efendi olmalıdır.³⁵ Gelirini elinden aldığı Vezir Mustafa Paşa ise Bıyıklı Mustafa Paşa³⁶ olmalıdır. Diğer bir kayıta ise 1105'ten 1106'ya (1694-1695) kadarki gelirini el-Hâc Arslan Paşa elinden tamamıyla aldığı belirtilmektedir.³⁷ Bu son kayıt Celâl Ali Dede'nin Vali Arslan Paşa ile münasebetini göstermesi bakımından dikkate değerdir ancak Abdülğanî Nablusî'nin (ö. 1143/1731) Trablusşam seyahati notlarına bakıldığında daha da önem arz etmektedir. Zira Nablusî, Arslan Paşa'nın davetiyle birlikte Trablusşam Mevlevihanesi'ni ziyarette bulunduklarını ifade etmektedir.³⁸ Celâl Ali Dede'nin vefatından kısa bir süre geçtiğini anladığımız bu seyahatinde Nablusî'yi mevlevihaneye davet etmesi, Arslan Paşa'nın Mevlevîlere olan yakınlığını göstermesi bakımından mühimdir. Bu yakınlık Celâl Ali Dede'nin meşihatı esnasında Arslan Paşa ile kurduğu bağla alakalı olmalıdır.

Arşiv kayıtlarına geçen diğer isimler de Celâl Ali Dede'nin dış ilişkilerini takip edebileceğimiz bir içerik barındırır. Meselâ Üveysiyye Camii'nde metfun olan Trablusşam eski valisi Ahmed Paşa'nın kabrinde, vakfı gereği her gün sabah namazı sonrası bir cüz okunması için Celâl Ali Dede'nin görevlendirildiğine dair Trablusşam Mahkemesi kaydında yer alan imzalar arasında Fahu'l-küttâbi'l-muharrirîn Dürrî Efendi, Şeyh Ahmed el-Akkârî, Abdurrahman Çelebi (Mağribîzâde) bulunmaktadır.³⁹ Anber isimli Fas kökenli kölesini azat ettiğine ilişkin belgede yer alan şahitler arasında ise yine Abdurrahman Çelebi, Seyyid İbrahim, Seyyid Selim b. Ali, Şeyh Mustafa el-Kâtib, Emîr Mustafa b. Bakar ve İbrahim el-Baytar bulunmaktadır.⁴⁰ Her ne kadar haklarında detaylı bilgiye ulaşılamasa da zikredilen bu

34 BOA, İE.ML.. 35-3424.

35 Şeyhî, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, c. III, s. 2015-16.

36 Şeyhî, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, c. III, s. 2003.

37 Bkz. BOA, C.EV.. 336-17098; BOA, İE.ML.. 35 – 3424.

38 Abdülğanî en-Nablusî, *et-Tuhfetü'n-Nablusiyye fi'r-rihleti't-Trablusiyye*, thk. Heribert Busse (Beyrut: Dâru'n-Neşr, 2003), s. 73. Arslan Paşa'nın bu daveti Nablusî'nin mevlevihaneyi tek ziyareti değildir. Kadı Yahya Efendi de onu mevlevihaneye davet etmiştir. Nablusî, Kadı Yahya Efendi'nin davetiyle ziyaret ettiği mevlevihanede dervişlerle aralarında ilmî mülahazalar, edebî mükalemeler ve hoş nağmelerin geçtiğini belirtir. Bkz. *Tuhfe*, s. 74.

39 Humusî, *Târihu Trablus*, s. 237-238.

40 Humusî, *Târihu Trablus*, s. 223.

isimler en azından Sâkıb Dede'nin müphem bıraktığı Celâl Ali Dede'nin ilişkiler ağını oluşturan halkaya kısmen de olsa netlik kazandırmaktadır.

Diğer taraftan Sâkıb Dede'nin, Celâl Ali Dede'yle irtibatlı olarak hususen belirttiği tek bürokratin Mehmed Paşa olduğunu söylemeliyiz. Sâkıb Dede'nin ifadesiyle “nazar-kerdelerinden Mehmed Paşa vâli-i Mısır-ı Kâhire oldukda” Celâl Ali Dede'yi özel olarak davet etmiş ve onun için merasimler düzenleyerek ihtiramda bulunmuştur. Celâl Ali Dede bu birkaç aylık Kahire misafirliğinde birçok ziyaret gerçekleştirmiştir.⁴¹ Celâl Ali Dede'nin meşihat yılları arasında görev yapan Mısır valileri incelendiğinde Mehmed ismindeki tek valinin Kara Mehmed Paşa olduğu görülmektedir. Kara Mehmed Paşa, Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa'nın kethüdası iken 1110/1699 senesinde Mısır valisi olmuştur.⁴² O halde Celâl Ali Dede'nin söz konusu Mısır ziyaretini 1110/1699 senesinde gerçekleştirdiği düşünülebilir fakat Gavsî Ahmed Dede'nin, Celâl Ali Dede'nin Kahire dönüşü gemi yolculuğunda yaşadığı hadiseyi Galata Mevlevihanesi'ndeki dervişlere anlattığı dikkate alındığında bu tarih problemlili görünür. Zira Gavsî Ahmed Dede 1109/1698 yılında vefat etmiştir. Bu nedenle Kara Mehmed Paşa, bu tarihten çok daha önce, 1101/1690 yılında Kahire beylerbeyi olarak görevlendirildiğinde⁴³ Celâl Ali Dede'nin söz konusu ziyareti gerçekleştirdiğini kabul etmek daha makul görünmektedir. Diğer taraftan Sâkıb Dede'nin Mehmed Paşa'yı Celâl Ali Dede'nin “nazar-kerde”si olarak tanıtmaya dikkat çeken bir detaydır. Buradan Mehmed Paşa'nın Kahire valisi olmadan önce Celâl Ali Dede'nin nazarına mazhar olduğu anlaşılmaktadır. Tasavvufî terminolojide “nazar” bir irşat yöntemine işaret etmektedir. Bu bağlamda Mehmed Paşa'nın Celâl Ali Dede'nin sohbetinde bulunup istifade ettiği ve en azından muhibbanından olduğu sonucu çıkarılabilir. Netice itibariyle Mehmed Paşa'nın Celâl Ali Dede'yi Kahire'ye hususi davet ederek özel merasimlerle birkaç ay ağırlaması ona olan teveccühünün ve aralarındaki yakınlığın bir tezahürü olarak yorumlanabilir.

Bunun yanı sıra Celâl Ali Dede söz konusu birkaç aylık Mısır seferinde “ol mecma-i evliyâ-yı kirâmda muğtenim-i ziyârât-ı meşâhid-i mukaddese-i makbûlân-ı ilâhî”⁴⁴ ibaresinin tazammunu bakımından Kahire Mevlevihanesi'ni de ziyaret etmiş olmalıdır. Bu nedenle o tarihlerde Kahire Mevlevihanesi'nde post-

41 Sâkıb Dede, *Sefîne*, c. II, s. 175.

42 Şeyhî, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, c. III, s. 2291

43 Şeyhî, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, c. III, s. 2762.

44 Sâkıb Dede, *Sefîne*, c. II, s. 174.

nişinlik vazifesini sürdüren Mustafa Siyahî Dede (ö. 1122/1710) ile görüştüğü kanaatindeyiz. Mustafa Siyahî Dede, aynı zamanda Celâl Ali Dede'nin oğlu Safî Musa Dede'nin de istifade ettiği bir zattır.⁴⁵ Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Celâl Ali Dede'nin irtihali sonrası aralarında Safî Musa Dede'nin de bulunduğu evlatları Mısır'a ilmî faaliyetlerde bulunmak için gitmişlerdi. Dolayısıyla Celâl Ali Dede'nin Safî Musa Dede gibi diğer evlatları da Siyahî Mustafa Dede'den istifade edenler arasında sayılmalıdır. Pederlerinin vefatından sonra Safî Musa Dede'nin abileriyle birlikte Kahire'ye gitmeyi tercih etmesinde Celâl Ali Dede'nin hayattayken tesis ettiği bu irtibatın da payı olduğu düşünülebilir.

Celâl Ali Dede yukarıda bahsi geçen ve özellikle İstanbul dervişleri arasında meşhur olan gemi vakasını söz konusu Mısır ziyareti sonrası yaşamıştır. Mısır'dan gemi yoluyla geri dönüşünde Sisam Adası yakınlarına geldiklerinde çıkan bir fırtına sonucu gemi alabora olmasına rağmen son anda beraberindeki müritleriyle birlikte kurtulmuştur. Celâl Ali Dede'nin Galata Mevlevihanesi'ni teşriflerinde katıldığı mukabele sonrası İsrâiloğullarının Kızıldeniz'den kurtulması teşbihiyle yaşadığı bu hadiseyi anlattığı belirtilir. Allah'a mutlak teveccüh, iltica, tevekkül, Allah'a güven, teslimiyet ve kasr-ı taalluk (dünyevî alakaları azaltma) kavramlarını öne çıkararak anlattığı bu hadisyle Celâl Ali Dede olumlu veya olumsuz her durumda kişinin Allah'a dayanıp güvenmesi ve *hablü'l-metîn* olarak tavsif ettiği tevekkül ipine sarılması gerektiğini telkin eder.⁴⁶ *Sefîne*'deki kayıtlardan anlaşıldığına göre Celâl Ali Dede'nin bu telkinlerini dinleyenler arasında Sâkıb Dede de bulunmaktadır. Bu nedenle Celâl Ali Dede'nin Galata Mevlevihanesi postnişini Gavsî Ahmed Dede haricinde Sâkıb Dede ile de irtibatlı olduğunu söylemek mümkündür.

Celâl Ali Dede'nin zikri geçen bürokrat ve âlimler dışında Trablusşam Mevlevihanesi'ni ziyarete gelen seyyahlarla da irtibatı bulunmaktadır. Bunlar arasında Evliyâ Çelebi de olmalıdır. Zira Evliyâ Çelebi 1081/1670 yılında Trablusşam'ı ziyaret etmiş ve mevlevihanenin hem konumundan hem de mimari özelliklerinden bahsetmiştir. Esasen 7 tekkenin bulunduğunu ifade ettiği Trablusşam'da bu denli ayrıntılı aktardığı tek tekke, mevlevihanedir. Bu denli tafsilata girmesine rağmen mevlevihanedeki şeyh efendinin ismini vermemektedir ancak tabiat sahibi, hoş meşreb, mesnevihan ve tatlı dilli bir kimse olduğunu ifade etmektedir. Yukarıda tespit ettiğimiz zaman aralığına göre 1081/1670 yılında Trablusşam Mevlevihanesi meşihat makamında Celâl Ali Dede bulunmaktadır. Buna göre Evliya

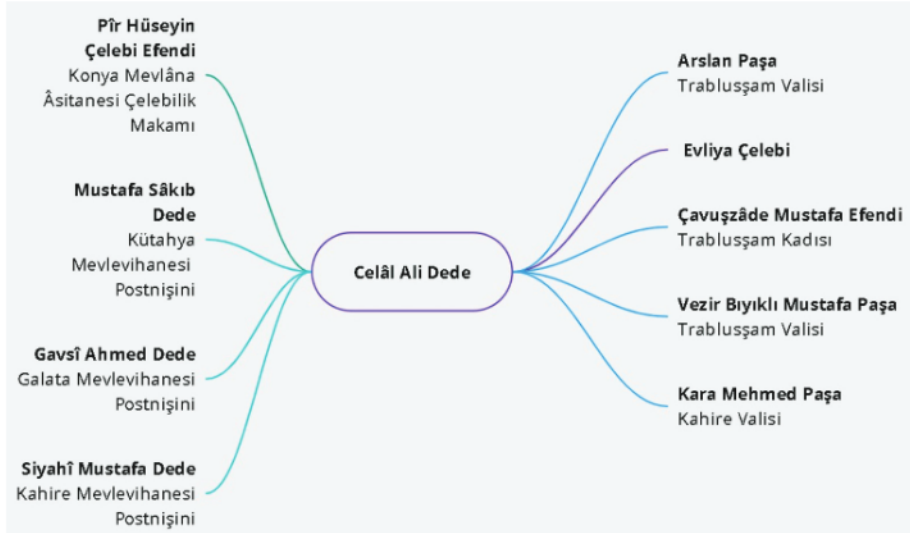
45 Mete, "XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği", s. 365.

46 Sâkıb Dede, *Sefîne*, c. II, s. 175.

Çelebi, mevlevihaneyi ziyaretinde Celâl Ali Dede ile görüşmüş; onun karakterini ve mesnevihan olma özelliğini ön plana çıkararak bir anlatıda bulunmuştur. Evliyâ Çelebi'nin verdiği diğer bir detay ise birçok marifet erbabı dervişin kaldığı mevlevihanenin çok sayıda vakfa sahip olması ve gelen ziyaretçilere bol bol ikramlarda bulunulmasıdır.⁴⁷ Bu detay, Celâl Ali Dede'nin hem mevlevihanede oluşturduğu ortamı anlatması hem de yetiştirdiği dervişlerin yetkinliğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Benzer bir detaya Nablusî'nin Trablusşam Mevlevihanesi notlarında da rastlanmaktadır. Tıpkı Evliyâ Çelebi gibi Nablusî'nin ifadelerinden⁴⁸ Celâl Ali Dede'nin Trablusşam Mevlevihanesi'nde, ilimde derinleşmiş ve edebiyat sahasında behre kazanmış dervişleri varis bıraktığı anlaşılmaktadır.

Netice itibariyle Celâl Ali Dede'nin “dış ilişkileri” kapsamında Pîr Hüseyin Çelebi, Gavsî Ahmed Dede, Sâkîb Dede, Siyahî Mustafa Dede, Vali Arslan Paşa, Kadî Çavuşzâde Mustafa Efendi, Vezir Bıyıklı Mustafa Paşa, Kahire Valisi Kara Mehmed Paşa ve Evliya Çelebi'nin öne çıktığını söyleyebiliriz (bk. Şekil 1).

Şekil 1. Celâl Ali Dede'nin Dış İlişkiler Ağı

47 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 9/1, haz. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Yapı Kredi, 2011), s. 438.

48 Nablusî, *Tuhfe*, s. 74.

Buraya kadar Celâl Ali Dede'nin çevresiyle olan ilişkiler ağı belirlenmeye çalışıldı. Bununla birlikte onun asırları aşan büyük bir ailenin kurucusu olarak nitelenmesini sağlayan asıl unsur soy ilişkileridir. Bunlar "iç ilişkileri" başlığı altında ele alınabilir.

2.2. İç İlişkileri

Oğlu Safi Musa Dede

Ona evlad olub ebrâc âsâ

Biri bu abd-i ahkar Şeyh Mûsâ⁴⁹

beytindeki burç benzetmesiyle Celâl Ali Dede'nin 12 evlâdı olduğunu ima etmektedir. İhtifalci Mehmed Ziyâ Bey (ö. 1930) de onun 12 evlâda sahip olduğundan söz eder.⁵⁰ Bunun yanı sıra Esrâr Dede *Tezkire*'sinde Safi Mûsâ Dede ile birlikte dört evlâdının Trablusşam'da doğduğunu bildirir.⁵¹ Esrâr Dede'nin bu ifadesinden diğer evlatlarının Trablusşam haricinde doğduğu iması çıkarılabilir ancak Mehmed Ziyâ Bey, 12 evlâdın tümünün Trablusşam'da doğduğunu belirtir.⁵² Sâkib Dede, *Sefîne*'sinde postnişin olmaları vesilesiyle Celâl Ali Dede'nin üç oğluna değinir. Şeyh Mehmed isimli oğlunun Şam, Sâdık isimli oğlunun Trablusşam ve Şeyh Musa isimli oğlunun Mısır ve Kasımpaşa Hankâhlarına şeyh olduklarını ifade eder ve şunu ekler: "Ezmine-i sâbıkada dahi ricâl-i turuk-ı 'aliyyede evlâd-ı selâsı sudûr-ı hankâh-ârâ-yı tarikat olmak kalîlu'l-vukûdur".⁵³ Sâkib Dede bu sözleriyle üçünün de meşihat makamına kadar yükseldiği oğullara sahip olmanın sadece o çağda değil eski zamanlarda da az görülür bir durum olduğunu ifade etmektedir. Her ne kadar Sâkib Dede sadece şeyh olan üç oğlunu baz alarak nadir görülen bu hususiyete dikkat çekse de Celâl Ali Dede'nin büyük bir şeyh ailesinin kurucusu olacağından habersizdi. Zira Celâl Ali Dede'nin şeyhlik makamına yükselen bir başka evladı ve nice torunları daha olacaktı.

Yukarıda ismi geçen 3 oğlu dışında bir oğlunun daha meşihat makamında olduğunu bir arşiv belgesi vesilesiyle tespit ettik. 1145/1732 tarihli bu belgeye göre Celâl Ali Dede'nin Şeyh Hüseyin Halife isimli oğlu Trablusşam Mevlevihanesi

49 Musa Dede, *Ta'ribu Şâhidî*, vr. 2^a.

50 İhtifalci Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevihanesi*, s. 115.

51 Esrar Dede, *Tezkire*, s. 175.

52 İhtifalci Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevihanesi*, s. 115.

53 Sâkib Dede, *Sefîne*, c. II, s. 174.

meşihat makamındaydı.⁵⁴ Öyle anlaşıyor ki Şeyh Sâdık'tan sonra meşihat makamına diğer oğlu Hüseyin Halife geçmiştir. Bununla birlikte Celâl Ali Dede'nin meşihat makamına geçen bu 4 oğlu arasında hayatı hakkında en fazla veriye sahip olduğumuz kişi Safi Musa Dede'dir. Safi Musa Dede'nin, Celâl Ali Dede'nin oğulları arasında öne çıkan bu pozisyonu silsilenâme kayıtlarında da kendisini göstermektedir. Söz gelimi *Mecelletü'n-nisâb* kenarına kaydedilen bir silsilenâmede Celâl Ali Dede'nin halifesi olarak Safi Musa Dede ve onun da halifeleri olarak oğulları Mehmed Şemseddin Dede, Kadı İsa Dede ve damadı Selim Dede'ye işaret edilmektedir.⁵⁵ Evlatları arasında Safi Musa Dede'nin öne çıkan pozisyonunun, onun hem ilmî kimliği hem kaleme aldığı eserleri hem de şairlik vasfından ileri geldiği kanaatindeyiz. *Şakâyyık* zeyillerinin yanı sıra sadece üstat seviyesindeki şairleri ihtiva eden *Tezkire-i şuarâ*'da⁵⁶ yer alması ve dil öğreniminde çokça tedavüle giren *Ta'ribu Şâhidî* isimli eseri yazması onun daha fazla şöhret bulmasını sağlamış görünmektedir. Hem postnişin olduğu Kasımpaşa ve Yenikapı Mevlevihanelerine hem de yukarıda ismi geçen oğullarıyla Galata Mevlevihanesi'ne de tesir eden Safi Musa Dede esasen Celâl Ali Dede Ailesi'nin İstanbul serüvenini başlatmıştır.

Tarihî süreç dikkate alındığında Safi Musa Dede'nin Kasımpaşa ve sonrasında Yenikapı Mevlevihanelerine atanmasıyla Trablusşam'dan İstanbul Mevlevihanelerine yoğun bir tevcihatın gerçekleştiği görülmektedir. Mevlevilikte meşihat atamaları Çelebilik Makamınca gerçekleşmektedir ve öyle görülüyor ki Safi Musa Dede'nin İstanbul'un entelektüel ortamına kendisini kısa sürede saygıyla kabul ettirmesi, bağlı bulunduğu ailenin fertlerinin İstanbul Mevlevihanelerine atanmasında önemli bir etken olmuştur. Kendisi Kasımpaşa Mevlevihanesi'ne henüz atandığı sıralarda padişah tarafından bazı önemli eserlerin tercüme ve redaksiyonuyla görevlendirilmiş, halka açık gerçekleştirdiği *Mesnevî-i Şerîf*, *Beyzavî Tefsiri* ve *Hidâye* merkezli derslerle mevlevihaneyi sadece âlim, şair ve bürokratların değil halk tabanının da iştirak ettiği ortak bir meclis haline getirmiştir.⁵⁷ Başkentte kısa sürede Vassaf'ın ifadesiyle "teveccüh-i âmmeye mazhar"⁵⁸ olan Safi

54 BOA, AE.SMHD.I., 62-4011.

55 Müstakim-zâde, *Mecelletü'n-nisâb*, vr. 437^b, 469^a.

56 Esrar Dede, *Tezkire*, s. 175-176.

57 Ayşegül Mete, "İstanbul'da Trabluslu Bir Şeyh Efendi: Safi Mûsâ el-Mevlevî (ö. 1157/1744)", *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVIII. Yüzyıl* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), s. 259-260.

58 Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 236.

Musa Dede'nin mezkûr hususiyetleri, Çelebilik makamının İstanbul Mevlevihaneleri meşihat makamına Celâl Ali Dede'nin aile fertlerini atamasına etki ettiği kanaatindeyiz.

Netice itibarıyla Celâl Ali Dede ve ailesi, ikisi Trablusşam, biri Şam, biri de Halep-Kahire'den sonra Kasımpaşa-Yenikapı Mevlevihaneleri meşihat vazifesinde bulunan evlatlarıyla Bilâd-ı Şam ve Mısır'ın yanı sıra başkent İstanbul'da da etkin olmaya başlamıştı. Oğlu Safi Musa Dede ile birlikte İstanbul'da ailenin etkinliğinin devam etmesini sağlayanların kim olduğu sorusuna cevap aramak, Celâl Ali Dede Ailesi'nin İstanbul'daki etki ve sürekliliğini tespit bakımından önem arz etmektedir.

2.2.1. Ailenin İstanbul'daki Etkinliği

Safi Mûsâ Dede, Kasımpaşa Mevlevihanesi meşihatının 12. senesinde hacca gitmiş, dönüşte ziyarette bulunduğu Konya Mevlâna Âsitanesi'nde Çelebilik Makamında bulunan Hacı Mehmed Ârif Çelebi Efendi'nin verdiği meşihat-nameyle 1148/1735'te Yenikapı Mevlevihanesi'ne atanmıştır. Kasımpaşa Mevlevihanesi'nde münhal kalan post makamı ise oğlu Mehmed Şemseddin Dede'ye tevcih olunmuştur. Her ne kadar Ekrem Işın, Safi Mûsâ Dede'nin Kasımpaşa Mevlevihanesi'yle Yenikapı Mevlevihanesi'ni ortak meşihatı altında birleştirdiğini iddia etse⁵⁹ de konuyla ilgili mevcut tüm kaynaklar Safi Musa Dede'nin Yenikapı Mevlevihanesi'ne atanmasıyla birlikte Kasımpaşa Mevlevihanesi meşihat makamına oğlu Mehmed Şemseddin Dede'ye tevcih olunduğunda ittifak ederler.⁶⁰ Dolayısıyla Safi Musa Dede'den sonra İstanbul Mevlevihaneleri meşihat makamına atanan Celâl Ali Dede Ailesi'ne mensup ilk şeyh Mehmed Şemseddin Dede olmuştur.

Mehmed Şemseddin Dede, Kasımpaşa Mevlevihanesi'nde 16, daha sonra Galata Mevlevihanesinde ise 10 sene irşat görevinde bulunmuştur. 1174/1760'ta vefatıyla Galata Mevlevihanesi'nde münhal kalan posta kardeşi Kadı İsa Dede tevcih olunmuştur. Dolayısıyla Celâl Ali Dede Ailesi'nin İstanbul Mevlevihanelerine tevcih edilen üçüncü üyesi "Molla" ünvanıyla da anılan Kadı İsa Dede

59 Ekrem Işın, "Mevlevilik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, V, 1994, s. 427.

60 Sahih Ahmed Dede, *Mecmua*, s. 329; *Silsilenâme*, vr. 3^b; Derviş Mehmed Tabibzâde, *Mecmua-i Tekâyâ: İstanbul Hankâhları Meşâyihı*, haz. Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin (Harvard Üniversitesi, 1995), s. 41; *Mevlevî Şeyhleri Silsilesi* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 3910), vr. 31^a; Ruhi Dede, *Defter-i Dervişân* (İÜNEK, Türkçe Yazmalar, 6765), vr. 16^b; Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi*, haz. Ahmet Nezih Galitekin (İstanbul: İşaret, 2001), s. 406; Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 295.

olmuştur. Kadı İsa Dede'nin 1185/1771 yılında irtihali sonrası eniştesi, yani Safi Musa Dede'nin damadı Selim Dede Galata Mevlevihanesi post makamına tevcih edilmiştir.⁶¹ Selim Dede Galata Mevlevihanesi'ndeki görevini sürdürdüğü esnada oğlu Mehmed Sâdık Dede, Trablusşam Mevlevihanesi şeyhi olup aynı zamanda Hz. Yakub Peygamber'in makamının da türbedarlığını ve mütevelliliğini gönüllü olarak üstlenmiştir.⁶² 1190/1776 yılında ise Kasımpaşa Mevlevihanesi'ne atanmış, 1 sene sonra babası Selim Dede'nin vefat etmesiyle Galata Mevlevihanesi meşihat makamına nakledilmiştir. Kasımpaşa Mevlevihanesi meşihat makamına da kardeşi Musa Dede atanmıştır.⁶³

Buraya kadarki meşihat atamalarından anlaşıldığına göre Celâl Ali Dede Ailesi'nin İstanbul Mevlevihaneleri meşihat makamındaki görevleri hep Safi Musa Dede ve ahfadı üzerinden gerçekleşmiştir. Etkin oldukları tekkeler ise Yenikapı Mevlevihanesi'ne ilaveten daha ziyade Galata ve Kasımpaşa Mevlevihaneleri ve zaman diliminin de 18. asırla sınırlı olduğu görülmektedir.

Tam da burada bir hususa işaret etmek durumundayız. Herhangi bir noktada bununla ilgili değini olmamasına karşın Işın, Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin 9. Postnişini olan Arabzâde Ali Dede'nin, Mehmed Şemseddin Dede tarafından Safi Musa Dede'nin torunu olduğunu ileri sürmekte ve dolayısıyla onu "Mûsâ Safi Dede Ailesi" dâhilinde değerlendirmektedir.⁶⁴ Safi Mûsâ Dede'nin 1092/1681, Arabzâde Ali Dede'nin ise 1117/1705 senesinde doğdukları dikkate alındığında Safi Musa Dede'nin kendisiyle arasında 25 yaş bulunan bir toruna sahip olduğu iddia edilmektedir. Hem tarih bakımından sorunlu hem de herhangi bir referansa dayanmayan bu iddianın kabulü oldukça güç görünmektedir.⁶⁵ Muhtemelen Işın, "Arabzâde" lakabından ve Mehmed Şemseddin Dede'nin hemen sonrasında posta oturmasından ötürü onun "Musâ Safi Dede Ailesi"ne mensup olduğu zehabına kapılmıştır.

61 Hüseyin Ayvansarayî, *Hadika*, s. 438; Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 182; *Silsilenâme*, vr. 3^b.

62 BOA, AE.SABH.I.. 348-24347 H-10-07-1189.

63 Hüseyin Ayvansarayî, *Hadika*, s. 406; Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. V, s. 294; Tabibzâde, *Mecmua*, s. 41-2. Mehmed Sadık ve Musa Dedelerin Yahya Dede adında bir kardeşleri daha bulunmaktadır ancak herhangi bir meşihat görevinde bulunmamıştır. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, c. V, haz. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), s. 1488.

64 Işın, "Mevlevîlik", s. 428.

65 Mete, "XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği", s. 94.

Safî Musa Dede ve evlatlarıyla Celâl Ali Dede Ailesi'nin İstanbul Mevlevîhaneleri meşihat makamındaki etkinliği 18. asır boyunca sürmüştü ancak bu etkinliğin müteakip asırda da devam etmesini sağlayan Trablusî Ahmed Dede ve ahfadı olmuştur. Safî Mûsâ Dede'nin biraderzâdesi⁶⁶ ve "Celâl 'Ali Dede Hânedân-ı zekiyyesinden"⁶⁷ sıfatlarıyla tanıtıldığını tespit ettiğimiz Trablusî Ahmed Dede, Celâl Ali Dede'nin torunudur. Şimdilik Celâl Ali Dede'nin hangi evladından torunu olduğunu net bir şekilde tespit edemediğimiz ancak bir yazma eserdeki müstensih kayıtlarından Şam Mevlevîhanesi şeyhi Mehmed Dede'nin oğlu olabileceği tahmininde bulunduğumuz Trablusî Ahmed Dede⁶⁸ Trablusşam Mevlevîhanesi şeyhi iken Tokatlı Abdülehad Dede'nin vefatı üzerine 1180/1766'da boş kalan Beşiktaş Mevlevîhanesi meşihat makamına atanmıştır. 5 senelik görevinin ardından vefatı üzerine yerine oğlu Yusuf Zühdi Dede görevlendirilmiştir.⁶⁹ Nâsır Dede'nin aktarımına göre Yusuf Zühdi Dede'nin meşihatı sırasında akrabalarından Seyyid Mahmud Dede Efendi mevlevîhanede yüksek bir paye olan aşçıbaşılık hizmetini ifa etmekteydi.⁷⁰ Aslında Nâsır Dede, Seyyid Mahmud Dede'nin Yusuf Zühdi Dede'nin akrabası olduğunu söylemekle Celâl Ali Dede Ailesi'ne mensubiyetini ima ediyordu ancak bunun hangi bağlamda olduğu net değildi. Bununla ilgili açık bir detaya Ruhî Dede'nin *Defter*'inde rastladık. Ruhî Dede, Seyyid Mahmud Dede'yi "Mehmed Şemseddin Dede Efendi'nin ammîzâdeleri"⁷¹ olarak tanıtmaktadır. Bu durumda Seyyid Mahmud Dede, Celâl Ali Dede'nin torunu olmaktadır.

66 Ruhî Dede, *Defter-i Dervîşân*, vr. 15^b.

67 Esrar Dede, *Tezkire*, s. 224.

68 Ragıp Paşa Kütüphanesi 467 numarada kayıtlı Hamevî'nin (ö. 1098/1687) *Haşiye ale'l-Eşbâh ve'n-nezâir* eserinin 1160/1747 tarihli 213 varaklık nüshasını Ahmed b. Mehmed b. Ali el-Mevlevî et-Trablusî eş-Şâmî el-Haneffî neshetmiştir. Hem Mevlevî olma hem dedesinin isminin Ali olması hem Trablusşamlı olması hem 1160 yılında neshedilmesi durumlarının nâsihin Trablusî Ahmed Dede olduğu ihtimalini güçlendirdiği kanaatindeyiz. İlgili çeken bir husus, nüshanın ilk sayfasına nâsihin Trablusşamlı fakih Abdülcelîl es-Süneynî'nin bir fetvasını kaydetmesidir. Söz konusu fakihe ileride değinilecektir. Bkz. Mahmud es-Seyyid ed-Değîm, *Fihrisü'l-mahtutâtî'l-Arabiyye ve'l-Türkiyye ve'l-Farisîyye fî Mektebeti Ragıb Paşa*, c. V (Cidde: Sakîfetu's-Safâ, 2016), s. 79-81.

69 Hüseyin Ayvansarayî, *Hadika*, s. 510; Hüseyin Fahreddin el-Mevlevî, *Müntehabât-ı Fahrî*, haz. Mehmet Akkuş, Abdülmecit İslamoğlu, Abdurrahman Adak (Ankara: Mevlâna Kültür ve Sanat Vakfı, 2010), s. 311-312; Tabîbzâde, *Mecmua*, s. 69.

70 Abdülbâki Nâsır Dede, *Defter-i Dervîşân: Yenikapı Mevlevîhanesi Günlükleri*, haz. Bayram Ali Kaya, Sezai Küçük, c. II (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2011), s. 147.

71 Ruhî Dede, *Defter-i Dervîşân*, vr. 14^b

Babasının ismini henüz tespit edemesek de Seyyid Mahmud Dede'nin, Celâl Ali Dede'nin Safî Musa Dede ve muhtemelen Şeyh Mehmed Dede dışındaki bir oğlunun soyundan geldiği açıktır. Ayrıca burada Mahmud Dede'nin isminin başındaki "seyyid" unvanı dikkat çekicidir. Zira ailenin diğer üyelerinde "Seyyid" ünvanına rastlamadığımızdan Seyyid Mahmud Dede'nin, anne tarafından seyyidlik vasfı kazandığı düşünülebilir.

Seyyid Mahmud Dede, Beşiktaş Mevlevihanesi sertabbahı iken Galata Mevlevihanesi şeyhi Ruhî Efendi'nin 1225/1810'da vefatıyla boş kalan meşihat makamına atandı.⁷² 7 yıl Galata Mevlevihanesi meşihatında vazife gören Seyyid Mahmud Dede, Yusuf Zühdi Dede'nin vefatı üzerine Beşiktaş Mevlevihanesi postnişinliğine tayin edilmiştir.⁷³ Seyyid Mahmud Dede, daha sonra Yusuf Zühdi Dede'nin kerimesiyle evlenmiştir.⁷⁴ 2 sene Beşiktaş Mevlevihanesi postnişinlik görevini ifa eden Seyyid Mahmud Dede, 1234/1819 yılında vefat etmiş ve ardında oğlu Mehmed Saîd'i bırakmıştır. Mehmed Saîd Dede, Celâl Ali Dede Ailesi'nin İstanbul Mevlevihaneleri meşihat makamındaki tespit edebildiğimiz son temsilcisidir. Babası vefat ettiğinde henüz 7-8 yaşlarında olan Mehmed Saîd, kırk yaşlarına geldiğinde -Kadrî Dede'nin vefatıyla münhal kalan- Beşiktaş Mevlevihanesi meşihat makamına tevcih edilmiştir. 3 senelik meşihat hizmetinin ardından 1270/1853 tarihinde vefat etmiştir. Yerine mahdumu Beşiktaş Mevlevihanesi'nin sâbık neyzenbaşısı Yusuf Paşa (v. 1884) tevcih edilmek istendiyse de Muzika-i Hümayûn'da müderris olması hasebiyle Sultan Abdülmecid bu tevcihe izin vermemiştir.⁷⁵ Aslında Celâl Ali Dede'nin İstanbul'daki neslinin Mehmed Saîd Dede'nin evlatları Üsküdarlı Neyzen Salih Bey (v. 1886)⁷⁶ ve neyzen Yusuf Paşa kanalıyla devam ettiği görülse de⁷⁷ İstanbul Mevlevihaneleri meşihat makamında bulunmaları bakımından etkilerinin nihayete erdiğini söylemek mümkündür.

72 Seyyid Mahmud Dede'nin posta oturmasıyla Galata Mevlevihanesi'ndeki mukabele-i şerife teşrif eden II. Mahmud Han, Seyyid Mahmud Dede Efendi'ye yün bir fereci hilat hediye etmiş ve diğer meşayih'a da atıyyelerde bulunmuştur. Bkz. Nâsır Dede, *Defter*, c. I, s. 147.

73 Nâsır Dede, *Defter*, c. II, s. 333.

74 Tabibzâde, *Mecmua*, s. 69.

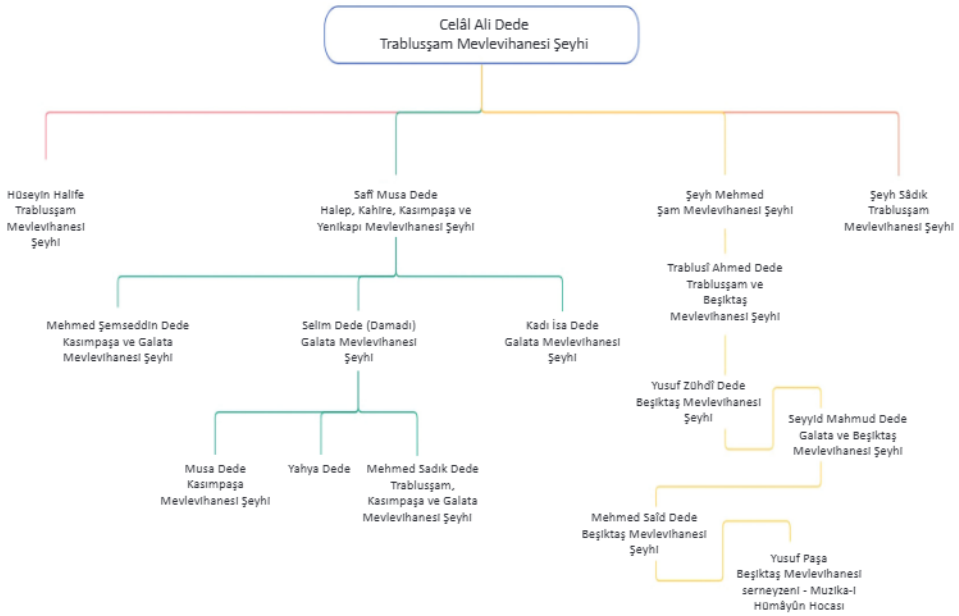
75 Muzaffer Erdoğan, "Mevlevi Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevihâneleri", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5 (1975), s. 37; Nuri Özcan, "Yûsuf Paşa, Neyzen", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2013, 44, s. 25-26.

76 Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, s. 391.

77 Yusuf Paşa'nın oğlu Üsküdar Musiki Cemiyeti kurucularından Muzıkalı Celâl lakablı Mehmed Celâleddin İyison ve kızı tarafından torunu olan meşhur keman üstadı Reşad Erer buna örnektir. Bkz. Özcan, "Yûsuf Paşa, Neyzen", s. 25-26.

Netice itibariyle Celâl Ali Dede Ailesi'nin, oğlu Safî Musa Dede ve onun nesliyle İstanbul Mevlevihaneleri meşihat makamında aktif olmaya başladığı ve bunu 18. asır boyunca devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Ailenin 19. asırda İstanbul Mevlevihaneleri meşihat makamında süreklilikleri ise Celâl Ali Dede'nin torunu Trablusî Ahmed Dede ve diğer torunu Seyyid Mahmud Dede nesliyle sağlanmıştır. 18. yüzyılın sonunda kurulan Üsküdar zaviyesi haricinde İstanbul'un tüm Mevlevihanelerinde; yani Yenikapı, Kasımpaşa, Galata ve Beşiktaş Mevlevihanelerinde etkin oldukları görülmektedir.

Şekil 2. Celâl Ali Dede'nin Nesebî İlişkileri⁷⁸

Buraya kadar aktardıklarımız neticesinde akla şöyle bir soru gelebilir: En azından meşihat makamında bulunmaları bakımından 19. asrın ikinci yarısında İstanbul'daki etkinliklerinin nihayete ermiş olması, Celâl Ali Dede Ailesi'nin artık tarihe karışmaya yüz tuttuğu manasına mı gelmektedir?

Bu soruya net bir şekilde cevap verebilmek için ailenin Dersaadet dışındaki kalan bölgelerdeki izi takip edilmelidir. Özellikle Celâl Ali Dede'nin Şam ve

⁷⁸ Müteakip başlıkta dile getireceğimiz üzere, Celâl Ali Dede Ailesi'ne mensup olduğunu tespit ettiğimiz Trablusşam Mevlevihanesi postnişinlerinin Celâl Ali Dede'nin hangi evladından doğru torunu olduklarını belirleyemediğimizden Şekil 2'de onlara yer verilememiştir.

Trablusşam Mevlevihanelerine şeyh olan evlatları kanalıyla gelen nesli tespit edilmeli; bunun yanı sıra Halep ve Kahire Mevlevihaneleri meşihatında bulunan diğer evladı Safi Musa Dede'yi de hesaba katarak söz konusu mevlevihanelerin postnişinlerine ilişkin detaylı bir araştırma yapılmalıdır. Böyle bir çalışmada karşılaşılan en önemli zorluk, söz konusu mevlevihanelerin dört başı mamur meşihat listelerinin tespit edilmemiş olmasıdır. Mevcut çalışmalarda söz konusu mevlevihanelerin meşihat silsilesine ilişkin sunulan bilgilerde ise zamansal bakımdan ciddi kopuklukların olduğu görülmektedir. Diğer taraftan verilen birkaç ismin de soy bağlarına ilişkin bilgi sunulmadığından⁷⁹ postnişinlerin meşhur bir aile üyesi olup olmadığını tespit süreci daha karmaşık hale gelmektedir. Yine de literatürü ve arşiv belgelerini özenli bir tetkikle bilhassa Trablusşam Mevlevihanesi'nin aktif olduğu son zamana dek meşihat vazifesini Celâl Ali Dede'nin neslinden gelenlerce deruhte edildiğini söylememize imkân veren iki kayıtlı karşılaştık. Bu kayıtları fark etmekle Celâl Ali Dede Ailesi'nin hayatiyetinin 17. yüzyıldan günümüze kadar devam ettiğini söylemek mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda söz konusu neticeye nasıl ulaştığımızı ayrıntılarıyla işleyelim.

2.2.2. Ailenin Trablusşam'daki Etkinliği

Yukarıda de Jong'un Trablusşam Mevlevihanesi'ni konu alan makalesinde 19. asra kadar sunulan birkaç postnişin isminin hem yetersizliğine hem de gerçeği yansıtmadığına referanslarıyla birlikte işaret etmiştik. Yine aynı makalede ve bunun yanı sıra Trablusşam şehir tarihi çalışmalarında Trablusşam Mevlevihanesi'nde 19. yüzyıldan itibaren görev yapan şeyhlere ilişkin daha açık kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlardan ilki 1223/1809'da vefat eden Şeyh Mustafa el-Mevlevî'dir. Hayatı hakkında bilgi verilmeyen Şeyh Mustafa el-Mevlevî'nin önceleri "Benû's-Süneyn" sonraları ise "Âl-i Mevlevî" ismiyle anılan meşhur bir aileye mensup olduğu belirtilmektedir.⁸⁰ Aynı şekilde asrın ikinci yarısından itibaren her biri yine Âl-i Mevlevî'ye mensup postnişinlerin isimleri sırasıyla verilmektedir: Şeyh Mustafa es-Sânî, Şeyh Şâkir b. Mustafa es-Sânî, Ahmed b. Mustafa es-Sânî, Şeyh Şefik b. Abdülhamid (v. 1350/1931),⁸¹ Şeyh Hüsnî b. Abdülhamid (v. 1355/1936), Şeyh Enver b. Şeyh Fuad b. Şeyh Şâkir b. Mustafa es-Sânî (v. 1383/1963). Sırasıyla ismi verilen bu şeyh efendilerin "Âl-i Mevlevî" içerisinde konumlandırıldıklarını

79 Bu durumun henüz aile bazlı bir çalışma yapma hassasiyetinin yerleşmemesinden ileri geldiği kanaatindeyiz.

80 de Jong, "The Takiya of Mawlawiyya in Tripolis", s. 95; Nevfel, *Terâcim*, s. 31.

81 Mustafa es-Sânî'nin yeğeni ve halifesidir.

vurgulamalıyız. Bu kayıtla 19. asrın başından 20. asrın ikinci yarısına değin Trablusşam Mevlevihanesi meşihat vazifesinin, önceleri “Benü’s-Süneyn” olup sonradan “Âl-i Mevlevî” ismiyle tanınan aile üyeleri tarafından ifa edildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu ailenin köklerinin de ünlü Hanefî fakihî Trablusşamlı Abdülcelîl es-Süneynî’ye (ö. 1102/1690) dayandığı ifade edilmektedir.⁸² Modern çalışmalarda postnişinlerin nesebiyle alakalı sunulan bu bilgiye karşın *Defter-i Dervîşân*’da Şeyh Mustafa el-Mevlevî’nin soyuna ilişkin farklı bir kayıt bulunmaktadır. Yeni-kapı Mevlevihanesi şeyhi Nâsır Dede, Trablusşam Mevlevihanesi şeyhi Mustafa Dede Efendi’nin 1224/1809’da irtihal ettiği haberini verirken onu “ez-nesli Celâl Ali Dede” diye tanıtmakta ve meşihat makamındaki yerine oğlunun geçtiğini kaydetmektedir.⁸³ Bu kayıt Trablusşam Mevlevihanesi’nin 19. Asrın başındaki iki şeyhinin Celâl Ali Dede Ailesi’ne mensup olduklarını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu durumda Trablusşam Mevlevihanesi şeyhi Mustafa Dede Efendi’nin soyunun Şeyh Abdülcelîl’e değil; Şeyh Celâl Ali Dede’ye uzandığı görülmektedir. Şeyh Mustafa el-Mevlevî’nin Celâl Ali Dede’nin neslinden geldiği kabulü, yukarıda zikrettiğimiz Âl-i Mevlevî içerisinde konumlandırılan tüm Trablusşam Mevlevihanesi şeyhlerini Celâl Ali Dede Ailesi’ne nispet etmeyi mümkün kılmaktadır. Öte taraftan bu nispeti teyit eden bir kayıt da son makam çelebisi Şemsülvâhid Çelebi Efendi’nin Türkiye’nin güneyinde kalan mevlevihanelerin durumlarıyla ilgili 1950 yılında kaleme aldığı mektupta mevcuttur. O, Trablusşam Mevlevihanesi’nin durumunu anlatırken şöyle demektedir: “Şeyhi, Enver Dede’dır. Gelibolulu olmakla beraber Araplaşmıştır...”⁸⁴ “Âl-i Mevlevî” ismiyle meşhur ailenin meşihattaki son üyesi Şeyh Enver Dede’nin menşei hakkında Çelebi Efendi’nin açıkladığı “Gelibolulu” olma hususu, büyük büyük dedesi Celâl Ali Dede’nin aslen Rumelili olmasına işaret eder görülmektedir. Buna ilaveten Şeyh Abdülcelîl’in Trablusşam kökenli olduğu gerçeğini⁸⁵ dikkate aldığımızda modern çalışmalarda sunulanlar ile Çelebilik Makamı’nın verdiği bilginin çelişki arz ettiği bir başka açıdan aşikâr olmaktadır. Zaten Âl-i Mevlevîlerin Şeyh Abdülcelîl soyundan geldiğini ilk olarak söyleyen Nevfel’in bu noktada deliller öne sürmesi de⁸⁶ söz konusu nesep ilişkisinin şüphe kaldırmaz bir gerçeklik taşımadığını ima etmektedir. Netice iti-

82 Durnayka, *et-Turuku’s-sûfiyye ve meşâyihuhâ fî Trablus*, s. 298-304.

83 Nâsır Dede, *Defter*, c. I, s. 167.

84 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2006), s. 333.

85 Şeyh Abdülcelîl “et-Trablusî” nisbesine sahiptir. Bkz. Murâdî, *Silkü’l-dürer fî a’yânî’l-karnî’s-sânî aşer*, c. II (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1988), s. 238.

86 Nevfel, *Terâcim*, s. 31.

bariyle Mevlevîlik tarihi açısından muteber bir kaynak olan *Defter-i Dervîşân* ile tüm Mevlevî meşâyihinin başı konumunda olan Çelebi Efendi'nin aktardıkları, modern çalışmalarda bazı deliller öne sürülerek sunulanlarla çelişmektedir. Biz Mevlevîlik tarihi açısından muteber olan kaynaklardaki bilgilerin daha sahih olduğu kanaatini taşıyor ve söz konusu kayıtları, Âl-i Mevlevîlerin Celâl Ali Dede neslinden geldiği tespitimizi kanıtlayan deliller olarak sunuyoruz.

Yine de bu ilişkinin sebebi üzerine; söz konusu ailenin neden Şeyh Abdülcelîl es-Süneynî'ye nispet edilmiş olabileceğini düşündüğümüzde hatıra bazı ihtimaller gelebilmektedir. Bunlardan ilki Celâl Ali Dede Efendi ile Şeyh Abdülcelîl arasında sıhriyet bağının kurulmuş olabileceği ihtimalidir. Celâl Ali Dede'nin evladiyla Şeyh Abdülcelîl'in evladı arasında evlilik yoluyla bir bağ kurulmuş ve torunlar zamanla Şeyh Abdülcelîl'e nispet edilerek anılmış olabilir. Bunun yanı sıra akla gelen diğer bir husus, iki isim arasındaki fonetik yakınlık itibariyle tarihsel süreçte Celâl Ali'nin Abdülcelîl'e dönüşebileceği veya zamanla Abdülcelîl lakabını alabileceğidir. Bundan başka aynı isimde başka bir zat ile karıştırılma ihtimali de gündeme alınabilecekler arasındadır. Zira Abdülganî Nablusî, 1112/1700 yılında ziyaret ettiği Trablusşam'da "ibnû's-Süneyn" lakabıyla iştihar etmiş Şeyh Abdülcelîl isminde bir zatla görüşüğünü ifade etmekteydi.⁸⁷ Bu durum Süneyn'e nisbet edilen Şeyh Abdülcelîl isminde birden fazla zat olduğunu göstermekte ve bir isim karışıklığına sebebiyet vermiş olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir. Bunun yanı sıra meşhur Lübnan tarihçisi Ömer Tedmûrî de "Âl-i Mevlevî" olarak tanınan bu ailenin eskiden Trablusşam'daki Süneyn nahiyesine nispetle "ebnâû's-Süneyn" olarak bilindiklerini ifade etmişti.⁸⁸ Dolayısıyla aynı nispeti kullanmak karışıklığa sebebiyet vermiş olabilir. Her ne ihtimal olursa olsun modern kaynaklardaki bu bilgiden çok daha önce *Defter-i Dervîşân*'daki kayıt bize 19. asrın başında Şeyh Mustafa Dede Efendi'nin ve kendisinden sonra post makamına geçen oğlunun Celâl Ali Dede Ailesi'nden geldiğini açıkça belirtmektedir. Onlardan sonra gelen postnîşinlerin kökenine ilişkin Şemsülvâhid Çelebi'nin verdiği bilgi de bunu pekiştirmektedir.

87 Nablusî, *Tuhfe*, s. 52. Kimliğine ilişkin bir detay bulamadığımız Şeyh Abdülcelîl için Tedmûrî, 1102/1690 vefatlı Şeyh Abdülcelîl ile karıştırılmaması gerektiğini önemle belirtmektedir. Bkz. Ömer Tedmûrî, *Mevsuatu ulemâi'l-Müslimin*, c. II (Beyrut, 1993), s. 340.

88 Tedmûrî 1974 yılında yazdığı eserinde bu aileye ait vakıfların halen "vakfu Benî Süneyn" olarak bilindiğini ifade eder. Bkz. Ömer Tedmûrî, *Târih ve âsâr* (Trablus: Dâru'l-Bilâd, 1974), s. 279.

1963'te Şeyh Enver'in vefatıyla Âl-i Mevlevî'nin ve dolayısıyla Celâl Ali Dede Ailesi'nin durumunun ne olduğu da cevaplanması gereken bir sorudur. Şeyh Enver'in, henüz hayattayken Trablusşam Mevlevihanesi'nin muhtemelen son Mevlevî şeyhi olacağını söylediği ifade edilir. Hakikaten de ondan sonra post makamı boş kalmış ve 1397/1977 yılına gelindiğinde Âl-i Mevlevî, diğer mevlevihanelerde olduğu gibi meşihatı ilga kararı almıştır. Bunun yanı sıra Trablusşam'daki Vakıflar İdaresi Meclisi, Şeyh Enver'in oğlu Riyâz el-Mevlevî'yi Trablusşam'daki mevlevihane vakıflarının mütevellisi olarak tanımıştır.⁸⁹ Bu tarihlerden günümüze değin ailenin fertlerini sadece Trablusşam'da değil, Lübnan genelinde ileri mevkiilerde görebilmekteyiz. İslâm dünyasının önde gelen âlimlerinden ve aynı zamanda European Council for Fatwa and Research (Avrupa Fetva ve Araştırmalar Konseyi) kurucularından Faysal Mevlevî'yi buna örnek olarak verebiliriz. Fakat makale kapsamı Mevlevî meşâyihıyla sınırlı olduğu için Şeyh Enver'i Celâl Ali Dede Ailesi'nin son temsilcisi olarak sunmaktayız.

Bununla birlikte özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nde 1925'te ilan edilen tekâyâ ve zevâyânın seddi kanunuyla birlikte Konya Çelebilik Makamı'nın etkisini yitirmesi sonrası Kudüs ve Halep Mevlevihaneleri meşihat makamına geçecek olanların Âl-i Mevlevî'nin üyelerince seçildiği belirtilir. Seçilen meşâyihın aralarında bu aileye mensup olanlar da bulunmaktadır. 1351/1932'de Halep Mevlevihanesi'ne şeyh olarak tevcih edilen Şeyh Fuad b. Şeyh Şâkir b. Mustafa es-Sânî ve Kudüs Mevlevihanesi meşihat makamına atanan Şeyh Âdil bunlardan biridir.⁹⁰ Bu durum Celâl Ali Dede Ailesi'nin sadece Trablusşam değil, Bilâd-ı Şâm'daki etkinliğini göstermesi bakımından mühimdir (Bk. Tablo 1).

89 Durnayka, *et-Turuku's-sûfiyye*, s. 304.

90 Durnayka, *et-Turuku's-sûfiyye*, s. 298-300.

Tablo 1. Celâl Ali Dede Âilesi'nin Meşihat Makamında Bulundukları Mevlevîhaneler

Etkin Oldukları Mevlevihaneler	Postnişinler
Trablusşam Mevlevihanesi	Celâl Ali Dede Şeyh Sâdık b. Celâl Ali Dede Şeyh Hüseyin Halife b. Celâl Ali Dede Trablusî Ahmed Dede Mehmed Sâdık Dede b. Selim Dede Şeyh Mustafa Dede İbn Şeyh Mustafa Dede Şeyh Mustafa es-Sânî, Şeyh Şâkir b. Mustafa es-Sânî Ahmed b. Mustafa es-Sânî Şeyh Şefîk b. Abdülhamid Şeyh Hüsnî b. Abdülhamid Şeyh Enver b. Şeyh Fuad b. Şeyh Şâkir
Şam Mevlevihanesi	Şeyh Mehmed b. Celâl Ali Dede
Halep Mevlevihanesi	Safî Musa b. Celâl Ali Dede Şeyh Fuad b. Şeyh Şâkir b. Mustafa es-Sânî
Kahire Mevlevihanesi	Safî Musa b. Celâl Ali Dede
Kasımpaşa Mevlevihanesi	Safî Musa b. Celâl Ali Dede Mehmed Şemseddin Dede b. Safî Musa Dede Mehmed Sadık Dede b. Selim Dede Mûsâ Dede b. Selim Dede
Yenikapı Mevlevihanesi	Safî Musa b. Celâl Ali Dede
Galata Mevlevihanesi	Mehmed Şemseddin b. Safî Musa Dede Kadı İsa b. Safî Musa Dede Selim Dede Trablusî Mehmed Sadık b. Selim Dede Seyyid Mahmud Dede
Beşiktaş Mevlevihanesi	Trablusî Ahmed Dede Zühdî Yusuf Dede Seyyid Mahmud Dede Mehmed Said b. Seyyid Mahmud Dede
Kudüs Mevlevihanesi	Şeyh Âdil

Sonuç

Trablusşam Mevlevihanesi şeyhi olması ve çok sayıda mevlevihanenin meşihat makamına getirilen evlatlar yetiştirmesiyle temayüz ettiği görülen Atinalı Celâl Ali Dede'yi ilk kez konu alan bu makalede onun hayat serencamıyla birlikte entelektüel ve sosyal irtibatları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Atina'da başlayıp Konya, Karaman ve son olarak Trablusşam'da nihayet bulan hayatıyla Celâl Ali Dede'nin ulema ve bürokratlarla olan irtibatları netleştirilmeye çalışılmış ve yanı sıra bilhassa Celâl Ali Dede'nin şeceresi gün yüzüne çıkarılmıştır. Buna göre İstanbul'un tüm Mevlevî Âsitaneleri, Kahire, Şam, Halep, Kudüs ve özellikle de Trablusşam Mevlevihaneleri meşihat makamında bulunan nesliyle Celâl Ali Dede geniş coğrafyaya yayılan uzun zamanlı bir şeyh ailesinin kurucusudur. Celâl Ali Dede Ailesi'nin İstanbul Mevlevihaneleri meşihat makamındaki aktifliği, oğlu Safi Musa Dede'nin Kasımpaşa Mevlevihanesi'ne tevcih edilmesiyle başlamış ve bu aktiflik yine aynı oğlu kanalından gelenlerce 18. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bunun 19. yüzyılda devam etmesi Celâl Ali Dede'nin torunları Trablusî Ahmed Dede, Seyyid Mahmud Dede ve soyundan gelenlerce sağlanmıştır. Dolayısıyla söz konusu ailenin İstanbul Mevlevihaneleri meşihat makamındaki iki asra yaklaşan etkileri Safi Musa Dede, Trablusî Ahmed Dede ve Seyyid Mahmud Dede vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu tespitle, aynı zamanda daha önce farklı bir ailedenmiş gibi takdim edilen ilk iki ismin aynı aileden neşet ettikleri vurgulanmıştır.

Diğer taraftan hem Yenikapı şeyhi Nâsır Dede'den hem de son makam çelebisi Şemsülvâhid Çelebi Efendi'den elde ettiğimiz iki delille Trablusşam Mevlevihanesi'ndeki meşihat görevinin asırlarca Celâl Ali Dede Ailesi'ne mensup meşâyih tarafından icra edildiğini saptadık. Trablusşam Mevlevihanesi'nin son şeyhi Şeyh Enver, aynı zamanda Celâl Ali Dede Ailesi'nin meşihat makamında görev yapan son ferdidir. Celâl Ali Dede Ailesi'nin nesli halen devam etmekte ve özellikle Lübnan'da ilim ve siyaset dünyasında ileri mevkilerde görev yapan fertleri bulunmaktadır.

Celâl Ali Dede'nin "dış ilişkileri" başlığıyla incelediğimiz ulemâ ve siyasîlerle olan irtibatlarında Konya Mevlâna Dergâhı Makam Çelebisi Pîr Hüseyin Çelebi, Galata Mevlevihanesi postnişini Gavsî Ahmed Dede, Kütahya Mevlevihanesi postnişini Mustafa Sâkub Dede, Kahire Mevlevihanesi postnişini Siyahî Mustafa Dede, Trablusşam Valisi Arslan Paşa, Trablusşam Kadısı Çavuşzâde Mustafa Efendi, Vezir Bıyıklı Mustafa Paşa, Kahire Valisi Kara Mehmed Paşa ve Evliya Çelebi'nin öne çıktığı görülmüştür.

Celâl Ali Dede'nin özellikle Gavsî Ahmed Dede'yle olan kadim dostluklarının Konya Mevlâna Dergâhına dayandığını düşünmekteyiz. Galata Mevlevihanesi şeyhi olarak Gavsî Ahmed Dede'nin, sohbetlerinde Celâl Ali Dede'den anekdotlara yer vermesi Celâl Ali Dede'nin, İstanbul'da iştihar etmesini sağlamış görünmektedir. Hem Celâl Ali Dede'nin hem de oğlu Safî Musa Dede'nin İstanbul özelinde bıraktıkları olumlu intiba, İstanbul Mevlevihaneleri meşihat makamının Celâl Ali Dede Ailesi'ne tevcih edilmesini sağlamış olmalıdır.

Celâl Ali Dede'nin yaşadığı ve özellikle Galata Mevlevihanesi dervişleri arasında meşhur olan gemi vakası örneğinde sohbetlerinde tevekkül, teslimiyet, sika ve tefviz-i umûr kavramlarını öne çıkardığı belirlenmiş; etrafındakilere, olumlu ve olumsuz her durumda Allah'a mutlak güven telkininde bulunduğu anlaşılmıştır.

Dersaâdet ve Bilâd-ı Şâm'da Asırlarca Etkin Bir Şeyh Ailesi Kurucusu: Atinalı Celâl Ali Dede ve İlişkiler Ağı

Öz ■ Mevlevî tabakât literatüründe Celâl Ali Dede (ö. 1110/1699), Mevlevîlik tarihi boyunca ender rastlanan niteliklere sahip bir postnişin olarak öne çıkarılmasına rağmen onun herhangi bir akademik yayına konu edilmediği görülmektedir. Bu makalenin amacı Trablusşam Mevlevihanesi postnişinini Celâl Ali Dede'nin Atina'da başlayıp Trablusşam'da nihayet bulan hayatını belirginleştirerek sosyal ve entelektüel bağlamda ilişkiler ağını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda "iç ilişkileri" başlığı altında arşiv vesikalarının da yardımıyla soy irtibatlarına odaklanılmış ve Celâl Ali Dede'nin dört oğluyla beraber çok sayıda ahfâdının meşihat görevinde bulunduğu tespit edilmiştir. Böylelikle onun, farklı coğrafyalarda muhtelif mevlevihanelerin meşihat makamına kadar yükselen nesliyle uzun zamanlı büyük bir şeyh ailesinin kurucusu olduğu anlaşılmıştır. Celâl Ali Dede neslinin, İstanbul Mevlevihaneleri meşihat makamındaki iki asra yakın etkinliklerinden ayrı olarak özellikle 17. yüzyıldan 20. yüzyılın sonlarına kadar Trablusşam Mevlevihanesi'nin post makamında görev aldıkları ilk kez bu çalışmayla ortaya çıkarılmıştır. "Dış ilişkiler" başlığı altında, nesebî bağlantıları dışında kalan münasebetlerini tespit sadedinde Celâl Ali Dede'nin Konya, Kudüs, Kahire, İstanbul ve Trablusşam'da irtibat ve dostluk kurduğu âlimler ve siyasîler belirlenmeye çalışılmıştır. Tespit edilen ilişkiler ağı görsel olarak sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, Aile Tarihi, Mevlevîlik, Trablusşam Mevlevihanesi, İstanbul Mevlevihaneleri, Celâl Ali Dede.

Kaynakça

BOA, Ali Emiri Sultan Mahmud I (AE.SMHD.I.), 62-4011.

BOA, Ali Emiri Sultan Abdülhamid I (AE.SABH.I.), 348-24347.

BOA Cevdet-Evkaf (C..EV.) 336-17098.

BOA İbnü'l-Emin Maliye (İE.ML.), 35-3424.

İSAM Kütüphanesi, Kadı Sicilleri Kataloğu, Trablusşam Sicilleri, no: 1.

Mevlevî Şeyhleri Silsilesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, no. 3910.

Silsilenâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi, no. 9.

Ruhî Dede: *Defter-i Dervişân*, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, no. 6765.

Safî Musa Dede: *Ta'ribu Şâhidî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, no. 1981.

Abdülbâki Nâsır Dede: *Defter-i Dervişân: Yenikapı Mevlevihanesi Günlükleri*, haz. Bayram Ali Kaya, Sezai Küçük, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları 2011.

Abdülğani en-Nablusî: *et-Tuhfetü'n-Nablusiyye fi'r-rıhleti't-Trablusiyye*, thk. Heribert Busse, Beyrut: Dâru'n-Neşr 2003.

Buhârî, Muhammed b. İsmail: *Sahihu'l-Buhârî*, Dımaşk: Dâru İbn Kesir 2022.

Değîm, Mahmud es-Seyyid: *Fihrisü'l-mahtutati'l-Arabiyye ve't-Türkiyye ve'l-Farisiyye fi Mektebeti Ragıb Paşa*, Cidde: Sakîfetu's-Safâ 2016.

Durnayka, Muhammed: *et-Turuku's-sûfiyye ve meşâyihuhâ fi Trablus*, Trablus: Dâru'l-İnşâ 1984.

Erdoğan, Muzaffer: "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevihâneleri", *Güney-Dogu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5 (1975), s. 15-46.

Esrar Dede: *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2018.

Evliya Çelebi: *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 9/1, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi 2011.

Glassen, Erika, "Trablusşam Mevlevihanesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2 (1996), 27-29.

Gölpınarlı, Abdülbaki: *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul: İnkılap Yayınları 2006.

Humuşî, Nehdî Subhî: *Târihu Trablus*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle 1986.

Hüseyin Ayvansarayî: *Hadikatü'l-cevâmi*, haz. Ahmet Neziî Galitekin, İstanbul: İşaret 2001.

Hüseyin Fahreddin el-Mevlevî: *Müntehabât-ı Fahrî*, haz. Mehmet Akkuş, Abdülmecit İslamoğlu, Abdurrahman Adak, Ankara: Mevlâna Kültür ve Sanat Vakfı 2010.

Işın, Ekrem: "Mevlevîlik", *DİA*, V, 1994, s. 425-427.

.....: "İstanbul'da Mevlevîlik: Bir İmparatorluk Tarikatı Üzerine Toplumsal Tarih Notları", *Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı: İstanbul'da Mevlevîlik*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Vakfı 2007, s. 13-41.

- İhtifalci Mehmed Ziya Bey: *Yenikapı Mevlevihanesi*, haz. Murat Karavelioğlu, İstanbul: Ataç 2005.
- Jong, Frederick de: "The Takiya of Mawlawiyya in Tripolis", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, 14 (1994), s. 91-100.
- Karavelioğlu, Murat: "Gavsî Ahmed Dede", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 22 Temmuz 2023
- Küçük, Sezai: *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, İstanbul: Vefa 2007.
- Mehmed Süreyyâ: *Sicill-i Osmani*, c. V, haz. Nuri Akbayan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1996.
- Mete, Ayşegül: "İstanbul'da Trabluslu Bir Şeyh Efendi: Safî Mûsâ el-Mevlevî (ö. 1157/1744)", *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVIII. Yüzyıl*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları 2018, s. 249-261.
-: *XVIII. Asır İstanbul Mevleviliği*, Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2019.
- Murâdî: *Silkü'd-dürer fî âyânî'l-karnî's-sânî aşer*, Beyrut: Dâru İbn Hazm 1988.
- Muslu, Ramazan: *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan 2003.
- Mustafa Sâkîb Dede: *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, Kahire: Mektebetu Vehbe 1866.
- Müslim b. el-Haccâc: *Sahihu Müslim*, Riyad: Beytül-Efkârî'd-devliyye 1998.
- Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddîn Efendi: *Mecelletü'n-nisâb*, Ankara: Kültür Bakanlığı 2000.
- Nevfel, Abdullah Habîb: *Terâcim 'ulemâi Trablus ve udebâiha*, Trablus: Matbaatu Hadâra 1929.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf: *Sefîne-i Evliyâ*, c. V, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi 2006.
- Özcan, Nuri: "Yûsuf Paşa, Neyzen", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44, 2013, 25-26.
- Sahîh Ahmed Dede: *Mecmuatü't-tevârihi'l-Mevleviyye: Mevlevîlerin Târîhi*, haz. Cem Zorlu, İstanbul: İnsan Yayınları 2011.
- Şeyhî Mehmed Efendi: *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, c. III, haz. Ramazan Ekinci, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı 2018.
- Tabibzâde Dervîş Mehmed Şükrî ibn İsmail: *Mecmua-i Tekâyâ: İstanbul Hankâhları Meşâyihü*, haz. Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi 1995.
- Tedmurî, Ömer: *Târîh ve âsâr*, Trablus: Dâru'l-Bilâd 1974.
-: *Mevsuatu ulemâi'l-Müslimîn*, Beyrut: el-Merkezü'l-İslâmî 1993.
- Ünver, İsmail: "Galata Mevlevî-hânesi Şeyhleri", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, 14 (1994), 195-219.